

# Bu Kaçınıcı Plan ?

Dr. Ergin GÜNCE

ŞADA

Ekonomi - İstatistik Grb. Bşk.

*Le petit prince avait sur Ze6 choses sGrieuses deş ideas tres differentes deş ideas deş grandes personnes \**.

Antoine de Saint Exupery

## 1. İLK SÖZLER

Antoine de Saint Exupery'nin Le Petit Prince (Küçük Pren) adlı kitabı şakacı küçükler için-olduğu kadar somurtkan büyükler içinde ilgi çkici sayılmalıdır. Kitabın bir çok yerinde, büyüklerin yanlış değerlendirmeler yaptıkları anlatılır. **Plan** ve **planlama** konularına eğilen her büyük, bu küçük masal kitabını okumakla işe başlasa yerinde bir iş yapmış olacaktır. Kitapta, yıldızların üretimini planlayan bir «businessman» (iş adamı) ile «evcilleşmek isteyen bir tilki»nin öyküleri özellikle ilgi çekicidir.

Planlama, «yanlış hesap Bağdat'tan döner», «ak akçe kara gün içindir», «evdeki hesap çarşıya uymaz» gibi atasözlerinin ışığında da değerlendirilebilir. Fakat her halde, bir ülkenin, doğal ve toplumsal kaynaklarını nasıl kullandığı ve nasıl kullanması gerektiği gibi konularda bize yol gösterebilecek edebî olmayan kurallar da vardır. Bunlar öyle kurallardır ki, kalkınmanın ve planlamanın edebiyatı ile «gerçeğini» birbirinden ayırmakta da yardımcımız olurlar .

## 2. PLANLAMA NE DEĞİLDİR?

Planlama, ulusal gelirin, ekonomide yer alan ya da geçici olarak yurt dışında bulunan birimlerin zaman içinde gösterecekleri değişmelerin sonucu olarak (fonksiyonu olarak) nasıl büyüyeceğini, nasıl bölüşüleceğini, somut olarak hangi mal ve hizmetlerin üretileceğini ve bunlara bağlı diğer «hedeflerin» nasıl ve hangi «araçlarla» gerçekleşeceğini gösteren bir belge değildir. Çünkü böyle bir tanımlama, planlamanın ayırıcı özelliklerini içine almamaktadır; böyle bir tanımlama «programlama» kavramı için daha uygun sayılmalıdır. Bir «amaçları en uygun biçimde sınırlı araçlarla sağlama» işi olan programlama, belli bir somut yapı karşısında «edilgen» (pasif) bir tavır takınma olayının bilimsel ya da teknik dildeki adı olabilir. Buna karşılık planlama «etkin» bir tavır takınmanın da ötesinde «egemen» bir tavır takınması, **Oscar Lange'nin** söyleyişiyle «Ekonomi kanunlarının işleyişine egemen olmalıdır.»' Örneğin, planlamanın olduğu bir ülkede, enflasyon ve işsizlik gibi, kapitalist ekonominin • kanunları sonucu ortaya çıkan

\* Küçük Pren'a'n ciddi şeyler üstündeki dUŞ'ncelerl, büyüklerin düşünceler inden çok farklıydı. 1. Bkz. «Sosyalist Bir Ekonomide Planlamanın Rolü», **İktisadî Kalkınma**, Seçme **Yazılar**, ODTÜ İdarî ilimler Fakültesi Yayınlan, Ankara, 1966, a. 340-353. (Çeviren E. Günce).

belli dengesizlikler görülmemelidir. Eğer ekonomi, kendi kanunları uyarınca almış başını gidiyorsa, o zaman bir planlamadan söz edilmesi de doğru olmayacaktır. Ekonominin işleyiş kanunlarına egemen olabilmek için, planın bütün birimlerin (tüketici ev halkı, firma, işletme, endüstri ve hatta sektör) bütün davranışlarını düzenleme iddiası taşıması gerekmez. Başka bir deyimle plan belgesinin (kanun da, kararname de olsa) çok ayrıntılı olması şart değildir. Plan ekonominin can alıcı noktalarında öyle düzenlemeler yapabilir ki, sonuç olarak bütün birimlerin işleyişini kendi denetimi (egemenliği) altına sokabilir. Örneğin, dış ticaretin kamulaştırılması ile böyle bir denetim sağlanabilir. Demek oluyor ki planın etkinliği, plan belgesinin ve yıllık programlar gibi yardımcı belgelerin ayrıntılı ve geniş kapsamlı olmasıyla değil, su başlarını tutup tutmasıyla anlaşılır.

Bir ülkede planlamanın var olup olmadığını anlamakta yardımcı olabilecek bir başka ölçüt (kriter) de, doğal ve toplumsal kaynakların öngörülen yönde kullanılmalarını (yada harekete geçirilebilmelerini) düzenleme noktasında toplanır. Kaynakların şu ya da bu yönde kullanılmalarını öngörmek başka şeydir, -bunu gerçekleştirmek, eskilerin deyimleriyle «kuvveden fiile çıkarmak» başka şey! Bu noktadan hareketle denilebilir ki, **Planlama ancak gerçekleştiği ölçüde var olur.** Gerçekleşme işi ise, daha önce üzerinde durulan «ekonomi kanunlarına egemen olma» ilkesiyle organik bir bütün oluşturur. Ne var ki, planın egemen olamayacağı dış ekonomik oluşumlar (Savaş gibi, Ortak Pazar gibi, Dünya Ekonomik Bunalımı gibi) onun gerçekleşmesini engelleyip aksatabilmektedir. Örneğin II. Dünya Savaşı Sovyet Planlamasını geniş ölçüde aksatmıştır.

Planın gerçekleşmesine onun «Varlık koşulu» olarak bakmak gerekir. Öyle ki, planın varlığı ile gerçekleşmesi iki ayrı kategori olarak düşünülemez. Bunun sonucu olarak da, planın hedefleri ile ekonominin ulaştığı «fiilî» durumlar arasındaki sapmalardan söz edilmesi, farklılıklardan söz edilmesi, planlama düşüncesinin dejenere edilmesinden başka bir biçimde yorumlanamaz. Planın bir kesiminin gerçekleşmesi, başka bir kesiminin gerçekleşmemesi de söz konusu olmamalıdır.

Bu noktada gerçekleşme konusunun, konulan hedeflerin «aynen», «tıtıpıtına» gerçekleşmesi olmayacağını açıklamak gerekiyor. Bazan hedefler, sırf "belli koşulları zorlamak için bile bile yüksek seçilebilir. Örneğin, sanayi kesiminde yılda % 15 gibi düzenli bir üretim artışı hedef olarak seçilir, fakat planın ekonomi kanunlarına egemenliği sağlandığı halde, bu kasten yüksek seçilmiş hedefe ulaşmak mümkün olmayabilir. O zaman planın gerçekleşmediği değil, kaynakların zorlama tavanlarına ulaştıkları düşünülmelidir. Buna karşılık, plan belgesinin öngördüğü bir hedef (diyelim yılda 300 milyon dolarlık bir işçi döviz geliri hedefi) fazlasıyla gerçekleşebilir (yılda 430 milyon dolar olabilir). Böyle bir durumda planın gerçekleştiğinden söz etmek uygun olmayacaktır. Çünkü böyle bir sonuç, tamamen plan dışı etmenlerin işlemesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Havalanın iyi gitmesi sonucu buğday üretiminin planda öngörülmeleyen bir düzeye ulaşması da planın gerçekleşmesi anlamına gelmez. Her iki durumda da, doğa kanunları ya da ekonomi kanunları, plan dışı işleyişleri nedeniyle belli sonuçla<sup>1</sup>- meydana getirmişlerdir ve plan bu sonuçları kendi başarısı olarak niteleyemeyecektir.

Şu noktayı da açıklamakta yarar vardır ki, plan doğa kanunları ile ve dış siyasal ve sosyal koşullarla çatıştığı için aksarsa onu suçlamak uygun düşmez. Bilim ve teknoloji henüz bütün doğa kanunlarını denetim altına almamızı mümkün kılacak düzeyde gelişmiş değildir. Yine, dünya siyasal ve ekonomik yapısı da, tek bir planlı ülkenin ya da bir planlı ülkeler gurubunun etki ve egemenliği altında bulunmamaktadır. Bu bakımdan her ekonomi için bir dış koşullar sorunu vardır ve bu koşullar planlanamamaktadır. Öyleyse, planın gerçekleşmesini, verilmiş doğal ve toplumsal sınırlamalar içinde işleyen ekonomi

mi kanunlarına egemen olup olmama cinsinden araştırma zorunluluğu ortaya çıkar ve gerçekleşme olayı ancak bu sınırlar içinde kalan koşullara ilişkin (relative) olarak değerlendirilmelidir.

Bu noktada somut bir örnek konuyu aydınlatmaya yardım edebilir: örneğin Türkiye'de planlama, Sosyal Sigortaların ve Emekli Sandığı'nın fonlarını (birikmiş paralarını) bile, kamu kaynağı olmaları bakımından kendi denetimi altında olması mümkün ve gerekli bu olanakları bile, öngördüğü «kalkınma hedeflerine» yönelmiyor. Oysa bu kaynakların kamunun egemenlik sınırları içinde oldukları tartışmasız kabul edilmesi gereken bir husustur. Karma ekonomi varsayımı altında, planlamanın kamu kesimi için «zorunlu», özel kesim için «yol gösterici» olduğu iddiasının büyük bir değer taşımadığı bu somut örnekten de anlaşılacaktır.

### 3. BU KAÇINCI «PLAN»?

TBMM, «Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını» kabul etmiştir ve bu kanun 1973 yılından itibaren yürürlüğe girecektir. Aslında bu Türkiye Cumhuriyetinin «Üçüncü» değil «Altıncı» planlı kalkınma belgesidir.<sup>2</sup>

Çünkü Türkiye'de planlama çabaları daha 1930'larda başlamıştır. Bir yandan Lozan Antlaşmasının «iktisadî ve mâlî» konularda getirdiği sınırlamalar ve yükümlülükler -ki bunların başında Türkiye'nin gümrüklerini yükseltme yasağı ve Osmanlı borçlarının büyük kısmını üzerine alması gelir- dclayısıyla, diğer yandan geniş çapta işsizliğe, üretim düşmesine yol açan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının etkileri sonucu 1930'ların başında Türkiye'de büyük bir «ödemek.r dengesizliği» sorunu ortaya çıkmıştır. Bir yandan ihracat düşmüş, diğer yandan Osmanlı Borçlarının taksitleri ağırlaşmıştır ve daha bir Merkez Bankası (bir merkezî kambiyo yönetimi) bile yoktur. Bir yandan bu nesnel koşullar, diğer yandan da S.S.C.B.'nin 1927 yılında başlayan planlı kalkınma çabalarının etkilemesi Türkiye'de, özünde yerli özel sanayii yaratmayı ve yaşatmayı amaçlayan devletçiliği getirmiştir. Bu gün artık her dikkatli insan, devletçiliğin özel kesimciliğe karşı bir tutum olmadığını, tam tersine özel kesimi yaratan ve yaşatan birtakım politikaların ortalama adı olduğunu bilmektedir.

Dünya Bunalımı sonucu dışta ve içte fiyatlar düşmüştür. Fiyatların düşmesi sonucu, Türkiye'nin iddialı olduğu pamuk ve tütün alanlarında üretimin (arzın) da düştüğü görülür. Bu arada Yalçın Küçük'ün adı geçen kitabında da belirttiği gibi, yabancı yatırımcılar kendilerinden bekleneni yapmazlar ve Türkiye'ye gelmezler; 1927 yılında çıkan Sanayi Teşvik Kanunu'ndan —ki sanayicilere mübalağalı denebilecek kolaylıklar sağlamıştır— 1473 işletme yararlanmıştı (bunlardan yalnız 342'si 1923'ten önce kurulmuş bulunuyordu)<sup>3</sup> ama Türk sanayii bir türlü rayına oturamaz. Devletçilik ile birlikte bir «planlı kalkınma» çabası başlar. İlk 5 yıllık Sanayileşme Planı 1932'de hazırlanır ve 1934'te yürürlüğe girer; 1936'da hazırlanan İkinci 5 yıllık Sanayileşme Planı da 1938 sonlarında yürürlüğe konacak, ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamayacaktır.<sup>4</sup> 1947 yılında ise bu kez «Kalkınma Planı» adıyla bir belge hazırlanır ve Türkiye'ye borç verebilecek ülkelerin Anka-

2. Türkiye'de Planlamanın Tarihçesi konusunda tou satırların yazarı, Mimarlık Dergisinin Aralık, 1972 sayısında bir yazı yayınlamaktadır. Daha önce, ODTÜ İdari Bilimler Fakültesince 1967 yılında Planning in Turkey adlı bir kitap yayınlandı. Burada E. Günce, A. Sönmez ve O. N. Torun'un yazılan da bu tarihçeyi vermektedir. Ayrıca, Y. Küçük'ün Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Gerçek Yayınları, İstanbul 1971, adlı kitabı da konuya değinmektedir. Aynı yayınevinin 1972'de yayınladığı Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi, özlem özgür, adlı kitap da konuyla ilgili bilgileri içermektedir.
3. İstatistik Yıllığı, 1942-1945; ve Z. Y. Hershlag, Turkey, an Economy in Transition, The Hague, 1958, s. 64.
4. 1930'ların iki planı ile 1947 «Kalkınma Planı» için Dr. Ergin Günçe'nin Mimarlık Dergisinde yayınlanacak (Aralık 1972) >azıama bakı az.

ra'daki temsilciliklerine dağıtılır. Bu plan ile ilgili olarak öne sürdüğümüz görüş 1950-60 Dönemine bunun şekil verdiğidir. Bu nokta, yerli ve yabancı bütün yazarların gözünden kaçmıştır, diyebiliriz.

Demek oluyor ki, p'anlama, Türkiye'ye 1960'tan sonra gelmiş bir fikir değildir. Devletçiliğin özel kesimi yaratmak ve yaşatmak için bir politikalar toplamı olduğunu da şu rakamlarla kanıtlamak mümkündür :

**TABLO 1.**

**SANAYİ ÜRETİMİNİN DAĞILIMI (Yüzde olarak) :**

Kesimler	Y I L L A R			
	1939	1941	1944	1945
Devlet Fabrikaları	25.7	26.7	23.9	24.1
Özel Fabrikalar	34.3	31.7	43.5	43.1
Küçük Meta Üretimi	40.0	41.6	32.6	32.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak : Vedat Eldem, Le Revenu National de la Turquie, iktisat Fakültesi Mecmuası, yıl 1947, zikreden Y. Küçük, a.g.e. s. 220 - 221.

Yukardaki Tablo'dan açıkça anlaşıldığına göre, Türkiye Sanayii içinde kamu , kesiminin payı 1939-1945 gibi Savaş Ekonomisi koşullarının egemen olduğu bir zamanda bile azalmış, buna karşılık özel kesimin payı artmıştır. Küçük meta üretiminin hemen tamamen özel mülkiyet altında bulunduğu varsayımı altında özel kesimin toplam payı 1945'te % 76'ya yaklaşmaktadır.

Ancak bu noktada bir parantez açmalı ve Türkiye'de özel kesim ile kamu kesimi arasındaki ayrımın büyük bir anlam taşıyıp taşımadığını sormalıyız. İstatistikçi Özlem Özgür'ün bir ay önce yayınlanan eserindeki (bkz. dipnot 2) bulgulara göre 1963 verileriyle yapılan araştırmalar, kamu yapım (imalat) sanayiinde sömürme oranının\* daha yüksek olduğunu göstermiştir: sömürme oranı özel kesimde % 242, kamu kesiminde % 284'tür. Ayrıca kamu işyerlerinde (1968 verilerine göre) işletme başına ortalama 658 kişi, özel işletmelerde ise işletme başına ortalama 85 kişi çalışmaktadır.<sup>6</sup> Eğer kamu işletmeleri, «adama iş» ilkesi yerine «işe adam» ilkesini benimsemiş olsalardı sömürme Oranı daha da artacaktı. Kamu kesimi işletmelerinde, üretici olmayan pekçok insanın bulunduğu ve üretici olanların yaratıldığı artı-değerden pay aldıkları bilinen bir gerçektir .

Bütün bunlar, Türkiye'de genel kabul gören bazı fikirlerin biraz altları eşelendiği zaman pek de sağlam dayanakları bulunmadığını göstermek için verilmiş örneklerdir. Fakat biz, bu örnekleri burada bırakıp «Altıncı 5 Yıllık Kalkınma Planının» özelliklerini incelemeye geçebiliriz.

#### **4. ALTINCI 5 YİLLİK «KALKINMA PLANI» NE GETİRİYOR?**

«Plan» henüz (bu yazının yazıldığı gün) **Resmi Gazetede** yayınlanmamıştı: Bilindiği gibi, T.B.M.M.'ne sevk edilen ve yaklaşık olarak 1100 sayfa tutarında olan «Yeni Strateji ve Kalkınma Planı» metni, yerli ve yabancı özel sermaye lehinde bazı değişikliklere uğramış ve bu konuda açılan siyasal tartışmalar sonucu C.H.P. (bu değişikliklerin yönüne karşı çıkan tek siyasal parti) kabinedeki üyelerini çekme kararı almıştır. C.H.P. ile di-

6. Sömürme oranı: a/v; artık değer in değişken sermayeye bölümü'dür.

6. a.g.e. s. 212.

ger siyasal kuruluşlar arasındaki görüş ayrılıklarının özellikle madenlerin kamulaştırılması ve ulusallaştırılması (yerli sermayeye açık, yabancı sermayeye kapalı olması) konusunda çıktığı da bilinmektedir.

«Plan» tam 686 Tablo ile bezenmiştir ve bir **İstatistik 5 Yıllığı** görünümünü de vermektedir. Bu tabloların büyük kısmı geçmiş 5 yılın değerlendirilmesine ayrılmıştır. «Plan metni» nin önünde resmî sunuş ve yazışmalardan sonra «Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi» (8 Bölümlük bir metin) ile «Plan Hedefleri ve Stratejisi, Kalkınma Planı ikinci Beş Yıl (1966-1977)» başlığını taşıyan (S. Demirel Hükümetince 1966 yılında kabul edilen ve o şekliyle T.B.M.M.'ne sevkedilen) bir başka metin (55 maddelik) yer almaktadır. Daha sonra «Plan Hedefleri ve Stratejisi, Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)» adlı bir ön-metin daha vardır. Bu sonuncu metin 16 Haziran tarihinde kabul edilen (Başbakan Yardımcısı Fahri Ozdilek zamanında) «Stratejiyi» içermektedir. Böylece «Planın» baş tarafında önce 1995 yılına kadar gidilmekte, italya'ya yetiştiğimiz görülmekte, sonra da eski günlere (1961'e kadar) dönülmektedir. Bu tip bir kompozisyon okuyucuya Şair Yahya Kemal'in «Ne harâbî ne harabâtiyiz-Kökü mazide olan âtiyiz.» beytini hatırlatacak bir incelikle hazırlanmış bulunmaktadır.

Asıl «Üçüncü (yani altıncı) Beş Yıllık Kalkınma Planı» (1973-1977) bundan sonra gelmektedir. «Yeni Plan» tam 6 Kesime ayrılmıştır. Bunları bilelim :

Birinci Kesim	Planlı Dönemde Gelişmeler.
ikinci Kesim	Uzun Dönemde Araçlar ve Hedefler.
Üçüncü Kesim	Üçüncü Beş Yıllık Planın Hedefleri ve Dengeleri.
Dördüncü Kesim	Sektörlerdeki Gelişmeler.
Dördüncü Kesim <sup>7</sup>	Sosyal Alanda Gelişmeler.
Beşinci Kesim	Politikalar ve Reformlar.
Altıncı Kesim	Plan Uygulaması ve Araçlar.

Bu Kesimler'in her biri için hemen aynı uzunlukta bir eleştiri yazısı yazılabilir, dense yeridir. Fakat daha önce 1973-1995 Dönemini kapsayan Strateji metninde yer alan «Yeni Kalkınma Hızı Kavramına» değinelim. Bu «yem» kavramı göre, «kalkınma hızı» bundan böyle ulusal gelirden belli bir yüzde artış olarak tanımlanmakla kalmayacak, aynı zamanda belli bir yapısal değişmeyi de gösterecektir. Burada açık bir semantik yanlışlığı vardır: söz konusu olan yeni bir kalkınma hızı değil, doğrudan doğruya «kalkınmanın yönü» sorunudur. Hız ile yönü karıştırmak ise ne derecede yakışık alır bilinmez!

Şimdi Kalkınmanın yönü sorunu gerçekten işe karıştırılacaksa o zaman «planı», 1961'den bu yana kullanılan **Harrod-Domar-Singer Model'ne** (aşağıda bu Model'den daha geniş olarak söz edilecektir) değil başka bir kuramsal( teorik) yapıya yaslanmak gerekecektir. Çünkü bu Model  $Y = a.X$  cinsinden basit bir eğri verir ve bu eğri daima sağa doğru gider! Bir ilk yaklaşım olarak, kalkınma yönünün, «ekonominin doğal gelişimi» de denilen ve bugüne kadar Türkiye'yi bir az gelişmiş ülke olmaktan kurtarmamış (ve hatta uluslararası karşılaştırmalara göre geriletmiş bulunan) kuvvetlerin ekonomiyi ittiği yönün tersinde aranması gerektiği belirtilirse yanlış pek büyük olmaz!

Burada «Planın» neler getirdiğini konu olarak almaktayız. «Planlı Dönemdeki Gelişmelerin» yorumu ile ilgili bir iki söz etmeden geçmek doğru olmayacaktır. Planlı Dönemde Tarım'ın ulusal gelir içindeki payı azalmış, Sanayinin ve Hizmetlerin payları artmıştır.

1. Okuyucu 2 tane «Dördüncü Kesim» var diye yadırgamasın. Sektörler ve Sosyal Alan aynı düzde alındığından bu böyle olmuş. Dördüncü Kesim'in adı «Sektörlerdeki ve Sosyal Alan daki Gelişmeler» olsa idi işin içinden daha kolay çıkılırdı. Yoksa sayın Planlama uzmanları, sayı saymayı olsun bilirler!

Ulusal gelirdeki artış, havalanın iyi .gidip gitmemesine bağlı olarak dalgalanmalar göstermiştir. Fakat daha önemlisi yılda ortalama % 15-20 arasında dalgalanan bir sürekli fiyat artışı .(enflasyon) görülmüş, Türkiye'ye gelen döviz ile giden döviz arasındaki fark (ödemeler dengesizliği) büyümüş, işsizlik ve okulsuzluk daha da yaygınlaşmış ve sonuç olarak, bir dönemin ekonomideki başarısızlığının sonuna konulan nokta olarak bir para ayarlamasına gidilmiştir (Ağustos, 1970 Devalüasyonu). Her devalüasyondan sonra görüldüğü gibi bir iktidar değişikliği ve ekonomide bir bocalama da bunu izlemiştir (Gerçektende Türkiye'de her devalüasyon bir iktidar değişikliğinin nesnel koşullarını yaratır: 1946 devalüasyonu 1950'yi ve hatta daha öncesini; 1958 devalüasyonu 1960'ı, 1970 devalüasyonu 1971 'i yaratan temel koşul olmuştur. Bunu bir rastlantı sayamayız). Daha ayrıntılı bilgi için ,bu derginin (Temmuz 1972 tarih ve 187 sayılı) yayınlamış olduğu, OECD Raporu bir daha gözden geçirilmelidir. Tek cümle ile «Plenli Dönemdeki Gelişmeler» hiç de iç açıcı değildir!

Burada ilgi çekici bir noktada bu kesimde ulu slararası karşılaştırmalara yer verilmemiş olmasıdır. Türkiye'nin kalkınması yalnız 1995 yılında italya'nın bugünkü gelişme düzeyine erişme olarak planlanacağına (!) ,çeşitli göstergeler bakımından «Kalkınma Yarışında Türkiye»<sup>8</sup> ele alınabilir ve gelişmeler bir de bu bakımdan irdelenebilirdi. Bilindiği gibi, kaplumbağa ile Asilin yarışında önemli olan birincinin daha hızlı yürümesi (kendi hızına göre) değil, Aşil'e göre daha hızlı yürümesidir.

«Plan»m ne getirdiğini özetlemek durumundayız; yoksa çok şeyler getiriyor, bunların hepsini anlatmak uzun sürebilir! Yaşama düzeyinin yükseltileceğini, sanayileşmenin (salt ve görece olarak) artacağını, dış kaynaklara bağlılığın azaltılacağını, çalışma (işsizlik) sorununun çözüme bağlanacağını (metinde «çözümleme» deniliyor; Türkçe'de çözümlenme analiz etme, tahlil etme anlamına gelir) ve gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi uzun dönemli hedeflerin varlığını belirtmekle yetinelim.

«Plan»m 1973-1977 hedefleri çok sayıda Tablo hâlinde özetlenmiş bulunuyor. Aşağıdaki Tablo'da («Plan»ın 98. Tablosu) bu hedeflerin en önemlilerinden bazıları verilmektedir:

**TABLO 2.**

**ÖNGÖRÜLEN KALKINMANIN SAYISAL GÖSTERGELERİ (Milyar TL; 1971 Fiyatları) :**

Göstergeler	1972	1977	Ortalama
			Artış 1972-77
G.S.M.H.	191.2	279.5	7.9
G.S.Y.İ.H.	186.3	273.7	8.0
Sanayi Geliri/GSYİH	% 22.6	% 26.8	
Sanayi Üretimi (Toplam)	121.9	213.7	11.9
— Madencilik	4.5	9.2	15.3
— İmalat Sanayii	113.5	197.4	11.7
— Enerji	3.9	7.1	12.5
Sanayi Yatırımları	43.5	128.0	18.7
Sanayi Yatırımları/Toplam Y.	% 36.2	% 45.4	
Toplam ihracatta Yatırım Mal.	% 1.1	% 5.1	

Not: Yukarıdaki Tabloda, Sanayi Geliri ile Sanayi üretimi *eğit* sayılmamıştır. Aksi halde -, gösterge yanlış olacaktır. Planlama örgütününbu konudaki hesaplarını anlamak güçtür. «Sanayi gelirinin» «sanayi üretiminden» farklı olması bugünkü Ulusal Gelir Hesapları sistemine uygun olmamak gerekir! Neyse.

8. «Plan»ı hazırlayan baş yetkili D.P.T. Müsteşarı Memduh Aytür, 1970 yılında bu adla bir kitap yayınlamıştır (Bilgi Yayınevi, Ankara). Ne hikmetse, kitabında kullandığı yöntemi «Plan»da uygulamamıştır. Yazar, bu kitabı yayınladığı zaman Merkez Bankasında danışman olarak çalışıyordu; «Plan»ı hazırladıktan sonra ise önemli bir dığ göreve atanmıştır. (Paris'te OECD nezdinde baş delegeliğe).

9. Belki de Türkçeyi de doğru kullanıyor; fakat o zaman daha kötü. işsizlik konusunda yeni yeni tahliller yapılacak demektir.

Başka bir Tablo'dan ,sanayi kesimi katma değer artışının yılda ortalama % 11.2, tarım kesiminde katma değer artışının ortalama % 3.7, hizmetler kesiminde ise aynı artışın % 7.7 olacağı öngörülmektedir. Başka bir deyimle hizmetlerin ve sanayiinin tarım malları talebinin karşılanması bugünkünden daha güç bir hâle gelecek, ortalama şehirli tüketicinin enflasyon baskısını daha yakından hissedeceği günler gelecektir. Bu arada şehirleşme oranı da artacağından «taşınmaz mal sahipleri» (yani rantiyeye sınıfı) bundan kazançlı çıkacaktır. Bu arada (Tablo 119'dan öğrendiğimize göre) tarım ürünleri ihracatı da artacaktır; tarım ürünlerinin yurtiçi arzının, yurtiçi toplam gelirinden daha düşük bir artış göstermesi nedeniyle gıda maddelerinde görülecek fiyat artışını bu durum daha da şiddetlendirecektir.

Bu arada ilgi çeken noktalardan biri de kömür ve demir dışında kalan madenlerin ihracatında % 125 oranında bir artış öngörülmesi (Tablo 119), ile bu sektördeki üretimin ancak % 100 oranında bir artış göstereceğinin öngörülmesidir. Yani Türkiye'nin elinde, görece olarak, daha az maden cevheri kalacaktır. Bunun da sanayi maliyetlerine katkı yoluyla enflasyona hizmet edeceği söylenebilir. Sanayi ürünleri ihracatının 5 yıllık toplam artışı % 140 civarında olacak, buna karşılık 5 yıllık toplam üretim artışı % 60'ın altında kalacaktır. Bütün bunlar «Plan»ın ekonomi kanunlarına egemen olamamayı bastan kabul etmesi anlamına gelmiyor mu?

Tablo 121'de Ödemeler Dengesi verilmiştir. Bu Tablo'dan öğrendiklerimiz ise şunlardır:

- Dış ticaret açığı 1972'de 565 milyon dolar iken, 1977'de 675 milyon dolara yükselecektir.
- Dış borç faiz ödemeleri artacaktır: 79 milyon dolardan 85 milyon dolara yükselecektir.
- Turizm gelirleri ve işçi dövizleri artacaktır.
- Yabancı sermayenin kâr transferleri % 50 oranında artacaktır.
- Nato Türkiye'de daha çok yatırım yapacaktır. (Enfrastrüktür ve off-shore kalemi Jbunu gösterir).
- T.L. karşılığı gıda ithalatı 18 milyon dolardan 28 milyon dolara çıkacak yeni A.B.D.'nin Merkez Bankasındaki Karşılık Paralar Fonu 2 milyar TL kadar artacaktır.
- Dış borç ödemeleri (ana para) ile dış kredilerin azalacağı sanılmaktadır.
- Cârî İşlemler Açığı 130 milyon dolar, Sermaye Hareketleri Fazlası da 130 milyon dolar olduğundan «Ödemeler Dengesi» sağlanmış olacaktır.
- 5 yılda toplam olarak 241 milyon dolar tutarında yabancı sermaye gelecektir.

Ekonomi kanunlarının işleyişi sonucu şöyle bir durum ortaya çıkıyor: Eğer daha az yabancı sermaye gelirse Türkiye daha çok dış kredi almak zorunda kalıyor; ya da dış borç ödemelerini erteleme yoluna gidiyor. «Denge» böyle sağlanıyor. Eğer ithalatın kısılması yoluyla denge sağlanırsa içteki fiyat artışları çığırından çıkmağa başlıyor. İthalat kısılmazsa bu defa ödemeler dengesi çığırından çıkıyor ve devalüasyona gidilmesi kaçınılmaz oluyor. Devalüasyon sonunda ise, beklenen olmuyor: ithalat azalması, ihracat artışı ve içte fiyat kararlılığı sağlanamıyor. Bu işleyişin bir de tersi var: eğer içte fiyat artışları durdurulamazsa, ihracatın kârlılığı azalacağından ya da büsbütün ortadan kalkacağından, «ödemeler dengesizliği» şiddetli bir hâl alabilir ve ithalatın kısılması durumu ortaya çıkarabilir. Sonuç olarak toplam mal arzı azalacak bu da fiyatların artış temposunu hızlandıracaktır. Böyle bir kısır çemberin içinden çıkılabilmesi bir devalüasyon yapılmasına bel bağlayanları haklı çıkaracaktır.

İlgi çekici mekanizmalardan biri de şudur: Türkiye'nin altın ve döviz rezervleri arttıkça para miktarı (emisyon) da artmaktadır. Eğer bu rezervler ithalatçıların döviz satın almaları sayesinde azalmazsa sürekli bir enflasyonist baskı unsuru olacaktır ve öyle de olmaktadır. Artan rezervler yüzünden piyasaya sürülen «yeni paraların bir başka emilme yolu da bankaya yatırılmalarıdır. Bir enflasyon ortamında ise bankaya para yatırmanın hiç de akıl kârı bir iş olmadığını halk artık anlamağa başlamıştır. Çünkü, fiyatların yılda % 20 arttığı bir ortamda, mevduat karşılığı % 5 faiz almak, aslında, bankaya % 15 gibi bir oranda haraç vermek demektir. Bir kısım tasarruf sahipleri banka ikramiyelerinin çekimine kapılarak paralarının bir kasada saklanması karşılığı, çok yüksek bir ücret ödediklerinin farkında olmasalar bile, er geç bunun farkına varacaklardır. Bankalar ise borç verdiklerinden hem de peşin olarak, enflasyon oranının çok üstünde bir gelir sağlayabilmektedir. Bu bakımdan da Türkiye'de «Teşkilatlanmamış kredi piyasası» yani tefeci zümresi ile bankalar arasında ancak bir derece farkı olduğu söylenebilir. Bankalara güven sarsıldıktan sonra, tasarruf sahipleri paralarını enflasyon oranından daha hızlı bir fiyat artışı gösterecek olan alanlara (örneğin arsalar, binalara) yatıracaklardır. Bu da fiyat artışlarını körükleyen yeni bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Eskiden ne iyiydi: kapitalist bir ekonomide ya fiyatların sürekli artışı olayına rastlanırdı ya da yaygın işsizlik. Örneğin ünlü ekonomist **J. M. Keynes** 1930'larda bütün düşüncesini bu «ikilem» (dualizm) üzerine kurmuştu. Bu moda yakın zamanlara kadar devam etti. 1960'lardan sonra ise kapitalist ekonomilerde hem yaygın işsizlik hem de fiyat artışları aynı zamanda görülmeğe başladı ve ekonomi dilinde bu durumu anlatmak için «stagflasyon» gibi bir kavram ortaya atıldı. Moda'yı yakından izlemekle ünlü olan Türkiye Ekonomisi de 1960'ların «planlı ekonomi» döneminde her iki belayı birden yaşamağa başlamıştır. Şimdi «yeni planımızın» çalışma ile ilgili hedeflerini görelim :

**TABLO 3.**

**İSTİHDAM VE İŞGÜCÜ FAZLASI TAHMİNLERİ (15-64 Yaş; Bin Kişi) :**

	1972	1977
İşgücü arzı	14317*	16080*
İşgücü Talebi	13567	14980
— Tarımda fiilen çalışan	8763	8600
— Tarım dışı çalışan	4586	6 197
— Bilinmeyen (?)	133	133
— Yurt dışına her yıl gidecek	85	.50
Tarım dışı işsizler	750 -	1 100
Tarımda en çok çalışılan mevsimdeki işsizler	850	700
Toplam işsizler	1 600	1 800
İşsizler/İşgücü arzı oranı	% 11.2	% 11.2

Kaynak: «Plan metni» Tablo 519.

\* Toplam işgücü arzından Ordu ve Jandarma Bayisi ile yurt dışına gönderilen işçiler düşülmüştür.

Söylemeğe gerek yok ki, en iyimser tahminlerle bile işsizlerin sayısı artacaktır. Eğer askerlik görevinin süresi kısalsaydı ve Ortak Pazar ülkelerinde çalışan işçilerimiz geri dönecek olurlarsa bu sayı daha da kabarcaktır. Yine söylemeğe gerek yok ki bunlar açık işsizler. Bir de **gizli işsizler**<sup>1</sup> (10 kişinin yapabileceği bir işte 15 kişi çalışıyorsa 5 kişi gizli



işsizdir) vardır. Özellikle kamu kesiminde ve tarım kesiminde gizli işsizlik oldukça yaygındır. Yukarıdaki Tablo'da Tarımda en çok çalışılan mevsimdeki işsizler değil de, bir ortalama alınsaydı işsiz sayısı daha da gerçek bir niteliğiyle gösterilmiş olacaktı .

Kitle işsizliğinin yar ısıra, bir de yetişmiş eleman işsizliği var ki «Plan metni» bu konuya değinmiyor. Bugün Türkiye'de işsiz mühendis, doktor, veteriner gibi yetişmiş elemanların işsizliği yada çok düşük ücreti kabul etmeleri durumu vardır. Gerçekten de Personel Kanunu, yetişmiş-elemanların gelirlerinde ilgi çekici ayarlamalar(!) yapmış bulunmaktadır. Ayda 1100 TL'na çehşan mühendisler, doktorlar ve veterinerler vardır. Bu ayarlamaların nedenlerinden birinin Üniversitelere hücumu azaltmak(') olduğu düşünülebilir.

## 5. MODEL?

«Plansın modeli eskisi gibidir. Önce sermaye ile üretim arasında -bir oran kurun. Toplam sermayeniz 4, toplam üretiminiz 2 ise bu oranınız 2'dir. Sonra bir kalkınma hızı seçin (% 7, % 8, %9 gibi bir şey). Bulduğunuz oran ile bu seçtiğiniz hızı çarpın yılda üretimin yüzde kaç ı kadar (ulusa! gelirin yüzde kaç ı kadar) yatırım yapacağınız anlaşılır. Eğer ibu oranda yerli tasarrufunuz yoksa dış kaynaklardan yararlanın. İşte **Harrod - Dornar • Singer Modelinin** özü budur. (Yatırım eşittir sermaye üntim oranı çarpı kalkın<sup>1</sup>-ma hızı). Bu modeli bütün ekonomi düzeyinde (makro düzeyde) uygulayabileceğiniz gibi sektörler ve alt sektörler düzeyinde de uygulayabilirsiniz .

Birde sektörler arası ve alt sektörler arası ilişkileri incelemek için **Input-Output Tablosu** (Matriksi) yaparak, kim kime ne veriyor, kim kimden ne alıyor onu saptayabilirsiniz. Bu saptamadan yararlanarak, ilk modelinizi zenginleştirebilirsiniz.

Ekonomi bilenler, size, bu iki model düşüncesi arasında bir çelişme olduğunu söyleyecek olurlarsa onlara kulak asmayın! Onlar size şöyle diyecekler: '!'k Model yalnız sermayenin üretici olduğu teoremine dayanır (yani sermaye-değer teoremine ki bu emek-değer teoreminin karşısında yer alır). Her halde tek değişkenli bir üretim fonksiyonu tanımlayan bir düşüncenin ürünüdür. İkinci modelde ise her üretim birçok inputa (üretim faktörüne) bağlı olarak tanımlanmıştır. Bunlar arasında emeğe de yer vardır. Ayrıca bu ikinci modelde % 7 artış (toplam üretimde) sağlayabilmek için ,% 7'den daha büyük bir artış sağlamak gerekir ki buna «Input Output Paradoksu» adı verilir. Fakat böyle söyleyenlere inanmak caiz değildir!

## 6. SON SÖZLER

Altıncı Plan, Türkiye Ekonomisinin gerçekçi bir yorumuna dayalı olsa idi, ekonomi kanunlarının işleyişine egemen olmak da istese idi, enflasyonu ve işsizliği kısa zamanda ortadan kaldıracabilecek bir yaklaşım içinde bulunsa idi ne iyi olurdu!

Altıncı Plan, Özel Kesim'in Kamu Kesiminden ayrı birşey olmadığını kabul etse idi, birincinin ikinciden hiç değilse daha ekonomik çalıştığını anlasa idi daha gerçekçi olabilirdi.

Altıncı Plan, planlama tekniğine uygun olarak hazırlansa ve materyal dengeleri ile parasal dengeleri ile mekâna yerleşmeye çalışsa idi yararlı olacaktı.

Son olarak, Aziz Nesin'in «bir plan ne kadar parlak kağıda çizilirse o kadar başarılı olur!» düşüncesinden esinlenilmeseydi daha yararlı bir belge ortaya çıkardı, denilebilir.